

Stoacı Neden Türleri [*]

Stoic Kinds of Causes

MELİKE MOLACI
Necmettin Erbakan University

Received: 30.08.2018 | Accepted: 19.09.2018

Abstract: In Ancient and Hellenistic philosophy, it is accepted that "nothing occurs causelessly". Considering this proposal together with the claim of Metaphysics, "it is when we think that we understand its primary cause that we claim to know each particular thing", it is clear that for philosophers of the Ancient and Hellenistic ages, the existence without the cause is ontologically and epistemologically impossible. Aristotle's "theory of the four causes" is probably the first systematic effort to remove this impossibility. However, Stoicism put forward a different theory about the causes asserting "both less and more" causes than the Aristotelian four causes theory. This study aims at discussing how Stoic physics founds this issue considering the "universal" and "immanence" views. The focus of this study is the types of phenomena that work in the Stoic universe and the relations between them. Thus, the nature of Stoic determinism will be revealed.

Keywords: Stoic physics, ontology, cause, effect, determinism.

© Molacı, M. (2018). Stoacı Neden Türleri. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8 (2), 821-839.

Antik ve Helenistik dönem felsefelerinde nedenlere ilişkin kuramın Aristoteles ve halefleri tarafından kuramsallaştırıldığı ve “bir şeyi ancak ilk nedenini anladığımızda bilebileceğimiz” iddiasının (Aristoteles, 2015: 983a) nedenler hususunda belirleyici bir düstur olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte Aristoteles’in ortaya koyduğu ve haleflerinin sadakatle bağlı kaldıkları ayrımlar, Helenistik dönemin en etkili okullarından biri olan Stoacılık ile birlikte farklı bir güzergaha taşınır. Bu yeni güzergahta, neden ile etki ontolojik açıdan birbirlerinden farklı gerçeklik düzeylerine işaret ederler. Buna koşut bir biçimde neden ile nedensel açıklama arasında da önemli bir fark olduğu düşünülür. Bu ontolojik ve kategorik farkın sonucunda da Stoacılar, Aristotelesçi dört nedenden sayıca “hem daha az hem de daha çok” neden türü ortaya koyarlar.

Nedenlerin niceliğine ilişkin bu çelişkili iddia, Stoa fiziğinin evrene ilişkin çok yönlü bakış açısıyla temellendirilir. Şöyle ki Stoa fiziğinde evreni var eden ve varoluşunu sürdürmesini sağlayan etkin ilke ve onunla eş kaplamalı olan Tanrı, evrensel bakış açısıyla alındığında ilk, genel, tek ve basit neden olarak düşünülür (Seneca, *Ep.* 65.4). Bu haliyle kimi zaman kadere ya da öngörüye de karşılık gelen bu yüce ve büyük neden (Plut., *St. Rep.* 1055e), evrene içkin nedenler çokluğunun kaynağı olarak anlaşılır ve bütün “nedenlerin nedeni (*causa causarum*)” (Seneca, *Qu. Nat.* II. 45) anlamına gelir. Bununla birlikte evrene içkin nedensellik anlayışında Stoacılar, evrende meydana gelen olayları pek çok nedenin birlikte çalışmasıyla açıklarlar.

“Evrensel” ve “evrene içkin” perspektiflerde tek ya da çok nedene olanak sağlayan Stoacı nedenler kuramının evrene içkin veçhesini inceleme iddiasında olan bu çalışma, Afrodisiaslı Aleksandros’un Stoacı nedenler çokluğunu belirtmek üzere kullandığı “nedenler yığını (*smēnos aition*)”nın (SVF II. 945) mahiyetine odaklanmaktadır. Bu odak noktası, evrende meydana gelen olayların Stoacılar tarafından ne şekilde değerlendirildiğini gözler önüne serer. Nitekim Stoacılar için var olan her şey beden olduğu (SVF II. 329) kadar neden de olduğundan (Sextus, *Adv. Math.* IX. 211), evrende meydana gelen her türlü durum ve hareket daima nedensellik ilişkisiyle anlaşılır. Ayrıca Stoa fiziğinde “etkinliğinden dolayı etkiyi meydana getiren şey” olarak tanımlanan neden (Sextus, *PH.* III. 14), her koşulda bedenli etkinliğiyle bu vasfı kazandığı için, fail nedenden başka

bir nedenin var olması olanaksızdır. Bu bakımdan Stoacı filozofların evrende işleyen nedenlere dair yapmış oldukları ayrımlar, hem Stoa ontolojisinin ve kozmolojisinin mahiyetini anlaşılır kılmaya hem de nedensellik anlayışları bakımından Stoacıların öncellerinden ne ölçüde farklılaşıp nasıl bir determinizm anlayışı geliştirdiklerini anlamayı sağlar.

Stoa fiziğinin evrene içkin nedensellik anlayışında ortaya çıkan nedenler çokluğu, konuya ilişkin kaynaklarda birbirinden farklı biçimlerde aktarılır: Seneca tek (*Ep.* 65. 2-4), Sextus Empiricus ve Klementos dört (Sextus, *PH.* III. 15; Clem. Al. *Strom.* VIII. 9. 25; 32), Afrodisiaslı Aleksandros en az dört (SVF II. 945), Cicero iki ya da dört (*Fat.* 41), Galenos ise kimi zaman üç (LS 55F) kimi zaman da altı (SVF II. 354) neden türünü anar. Buna göre Seneca'nın tek nedeni (*Ep.* 65. 4) tanrıya ya da kadere karşılık gelir ve evrene "aşkın" bir neden olarak anlaşılır; bu haliyle de evrene içkin nedenler yığını açısından dikkate alınacak özellikler içermez. Sextus Empiricus bazı nedenlerin başlatıcı (*prokatartika*), bazılarının bir arada tutan (*synektika*), bazılarının bir arada bulunan (*synaitia*), bazılarının ise yardımcı (*synerga*) nedenler olduğunu belirtir (*PH* III. 15). En çetrefilli tanıklardan biri olan Klementos ise bir şeyin meydana gelmesi için başlatıcı (*prokatartika*), bir arada tutan (*synektika*), yardımcı (*synerga*) ve olmazsa olmaz ((*b*)*ōn ouk aneu*) nedenlerin gerekliliğinden bahsettikten sonra (*Strom.* VIII. 9. 25), Stoacı nedenlerin aslında başlatıcı (*prokatartika*), bir arada tutan (*synektika*), bir arada bulunan (*synaitia*) ve yardımcı (*synerga*) nedenlerden ibaret olduğunu ifade eder (*Strom.* VIII. 9. 32). Stoacıların kader anlayışına muhalif Afrodisiaslı Aleksandros ise başlatıcı (*prokatartika*), bir arada bulunan (*synaitia*), şekil veren (*ektika*) ya da bir arada tutan (*synektika*) ve diğerleri (*allo ti*) olmak üzere en az dört neden türünü anar (SVF II. 945; LS 55N). Cicero *Kader Üzerine*'de Khryssippos'un bazı nedenleri, 'tam (*perfectae*) ve temel (*principales*)', bazılarını ise 'yardımcı (*adiuvantes*) ve yakın (*proximae*)' olarak ayırdığını ifade eder (*Fat.* 41). Son olarak Galenos *De Causis Contentivis*'de bir arada tutan (*synektika*), önde gelen (*proēgoumena*) ve başlatıcı (*prokatartika*) nedenlerin bulunduğunu (LS 55F); *Definitiones Medicae*'de ise en temel nedenlerin kendine yeten (*autotelē*), bir arada bulunan (*synaitia*) ve yardımcı (*synerga*) nedenler olduğunu fakat bunların başlatıcı (*prokatartika*), önde gelen (*proēgoumena*), bir arada tutan (*synektika*), kendine yeten (*autotelē*), bir arada bulunan (*synaitia*) ve yardım-

cı (*synerga*) nedenler olarak da sınıflandırılabilceğini belirtir (*Def. Med.* XIX, p. 392-393; SVF II. 354).

Hem kavramsal hem de içeriksel açıdan birbiriyle uyumsuz görünen bu nedenler çokluğunu sınıflandırmak için, tekil bedenler düzleminin varlık/oluş ayırımından hareketle nedenleri, durum ve hareket nedenleri olarak ikiye ayırmak mezkur tanıklıklarda zikredilen nedenlerin mahiyetini açık kılmayı kolaylaştırır. Nedenlerin ayırt edilmesinde zamanı ve etkinin bulunuşunu dikkate alan Klementos'un ifadelerinde, birbirinin yerine kullanılabilir olan iki neden, sınıflandırma için iyi bir hareket noktasıdır:

Ne zaman ki bir neden bir şeyin başarıyla sonuçlanabilmesi için kendiliğinden yeterli görülüyorsa, bunlar bir arada tutucudur [...] bir arada tutan (*synektika*) neden, etki var olduğu müddetçe var olmaya devam eder; etki ortadan kaldırdığında [o da] ortadan kalkar. Bir arada tutan neden ayrıca kendine yeten neden (*autoteles aition*) olarak adlandırılır; çünkü etkinin üretilmesinde kendine yeterdir (*autarkēs*) (*Strom.* VIII. 9. 25; 33).

Klementos'un zaman ve etki bakımından nedenler arasında yapmış olduğu bu ayırmda, bir arada tutan nedenin başka bir nedene gerek duymaksızın etkiyi üretebilmesi, bu nedenin evrensel açıdan tek nedene karşılık geldiğini gösterir. Evrene içkin bedenler açısından düşünüldüğünde bir arada tutan neden, "bir şeyi o şey yapan" durum nedeni olarak anlaşılır. Tekil bedenlere biricikliğini veren bu varlık nedeni, her bir tekilin o tekil olmasını sağlar. Evrensel perspektifte evrenin tek nedeni, evrene içkin perspektifte ise var olanların varlık nedeni olarak anlaşılan bu nedenin Stoacı bir icat olduğu ise Galenos tarafından açıkça dile getirilir:

Bununla birlikte her şeyden önce 'bir arada tutan neden'den (*synektikon aition*) nasıl bahsettiğimizi hatırlamak gerekir –onu mutlak anlamıyla değil de oldukça gevşek bir şekilde kullanıyor olsak da–. Stoacılardan önce hiç kimse mutlak bir biçimde "bir arada tutan neden" hakkında ne konuşmuş ne de onu kabul etmiştir. Ve hatta zamanımızdan önce bahsedilen "bir arada tutma" bir şeylerin var olmasının nedenidir, onların varoluşunun nedeni değildir (SVF II. 356; LS 55H).

Buna göre Stoacı bir arada tutan neden "asıl neden", "durum nedeni", ya da "varlık nedeni" anlamına gelir ve öncel felsefelerde mevcut olan

anlam içeriğini muhafaza eder. Fakat öte yandan bu neden, hem diğer nedenlerin kaynağı hem de diğer nedenlerle işbirliği yapan bir “oluş nedeni” olarak anlaşılır. Stoa fiziğinde var olanların varlık ve oluş nedeni olan bu neden, her türlü durumun ve etkinliğin kaynağı olarak düşünülür.

Evensel açıdan tek neden olan bir arada tutan neden, nedenler çokluğu açısından ele alındığında eğer etkiyi tek başına üretmeye muktedir ise “durum nedeni” anlamına gelir. Dolayısıyla Klementos’un bir arada tutan neden ile kendine yeten neden arasında varsaydığı özdeşlik tek bir durum için olanaklıdır. Buna göre bir arada tutan neden ancak “etkiyi kendi başına üretmeye muktedir tek bir neden” ise aynı zamanda kendine yeten nedendir. Bununla birlikte eğer bir arada tutan neden kendine yeten bir neden değilse, Stoacılar onunla aynı etkileri meydana getiren bir nedenler çokluğunun dikkate alınması gerektiğini düşünürler. Nitekim Galenos bir arada bulunan nedenlerin (*synaitia*) de etkiyi meydana getirmek için yeterli olduğunu (Galenos’tan aktaran Hankinson, 2008: s. 486); Klementos ise bir arada bulunan nedenlerin bir arada tutan neden olmaksızın da var olabileceğini belirtmektedir (*Strom.* VIII. 9. 33). Buradan hareketle bir arada bulunan nedenlerin ne olduğuna bakılacak olursa, Sextus Empiricus bir nedenin bir arada bulunan neden olabilmesi için, kendisiyle eşit güç sarf eden bir diğer bir arada bulunan nedene gereksindiğini ifade eder. Saban süren öküzlerin sarf ettikleri gücün eşit olması ile örneklendirilen (Sextus, *PH.* III. 15) bu durum, bir arada bulunan neden olabilme koşulunu müşterek çalışan ve eşit güç sarf eden en az iki nedene bağlar. Nedenler çokluğu açısından ele alındığında etkiyi meydana getirmeye muktedir olan bir arada bulunan nedenler, bir arada bulunmak suretiyle bir arada tutan neden olarak anlaşılırlar. Bununla birlikte bir arada bulunan nedenler etkiyi üretmek için yeterli olsalar dahi, yetkin değildirler. Bir arada tutan neden, ancak tek nedene ya da etkin ilkeye karşılık geldiğinde kendine yeten neden olarak düşünülür; o, bir arada bulunan nedenlerin birlikteliğini vurguladığında ise yalnızca yeterli bir neden anlamına gelir.

Bir arada tutan nedenin etki ile olan ilişkisine bakıldığında bu kez Sextus Empiricus’un “ilmiğin sıkmanın nedeni” olduğuna dair örneği, önemli bir özelliği gözler önüne serer: “Nedenler bulunduğu etki de bulunuyorsa, nedenler ortadan kaldırıldığında etki de ortadan kalkıyorsa

ve nedenler azaltıldığında etki de azalıyor, bu türden nedenler bir arada tutan'dır" (Sextus, *PH*. III. 15). Sextus Empiricus'un, bir arada tutan nedenin etkiyle olan ilişkisinin karşılıklı olduğunu ifade etmesi, bir arada tutan nedene ilişkin zamansal bir özelliğin ortaya konulmasına olanak sağlar. Bir arada tutan neden, yetkin nedene ya da bir arada bulunan nedenlere karşılık geldiğinde, her zaman için etki ile eş zamanlı olarak var olur: "Bir arada tutan neden zamana ihtiyaç duymaz. Eti dağıldığınızda uygulandığı anda acı verir" (Clem. Al. *Strom*. VIII. 9. 28). Fakat evrensel açıdan bütün nedenlerin kaynağı olarak görülen bu nedenin, içkin görünümünde etki ile eş zamanlı olabilmesi için bazı ölçütleri sağlaması gerekir. Kendine yeten ve bir arada bulunan nedenlerin etki ile eş zamanlı oluşları, bu nedenlerin yeterli ya da yetkin olmalarından kaynaklanır. Fakat yetkin ve yeterli olmak eş zamanlılık için yeterli değildir. Nitekim kendi başına etkiyi meydana getirmeye muktedir olmayan yardımcı neden de etki ile eş zamanlıdır: "Yardımcı neden (*synergion*), etkisi ortaya çıkarırken bulunur. Önceden belirgin bir şekilde mevcut olduğunda etkisi de önceden belirgindir, oysa açıkça belirmediğinde etkisi de açık değildir" (Clem. Al. *Strom*. VIII. 9. 33).

O halde etkinin nedenlerle eş zamanlı olarak "var olması"¹, nedenleri birbirinden ayırmayı sağlayacak bir ölçüt değildir. Nedenlerin etkileriyle olan eş zamanlılık ya da ardışıklık ilişkilerini belirleyebilmek için etkinin bulunuş tarzı ile etkinlik süresinin dikkate alınması gerekir. Kendine yeten ve bir arada bulunan nedenler, aynı zamanda bir arada tutan nedene karşılık geldikleri için, bunların ürettikleri etki, her zaman için "tamamlanmış" bir etkidir. Yardımcı neden ise tanımı gereği tamamlanmış bir etkinin nedenlerinden biridir:

Eğer bu neden [bir arada tutan neden] tamamlanmış bir etkinliği belirtiyorsa, yardımcı neden (*synergion*) yardıma/hizmete işaret eder ve onun bu yardımı ötekine bitişiktir. Bu yüzden hiçbir sonuç üretilmediğinde yardımcı diye adlandırılacak bir şey olmayacaktır, ama eğer bir [sonuç] üretilirse, [o] üretilenin bir nedeni haline gelir (Clem. Al. *Strom*. VIII. 9. 33).

Varlığı sonuca göreli olan ve kendi başına etkiyi meydana getireme-

¹ Stoa fiziğinde bedensiz bir şey olan etki, var olan bir beden değildir. Bu nedenle etkinin "var olması" ifadesi kendinde bir çelişki içerse de burada kastedilen yalnızca belirli bir nedensel ilişkinin ortaya çıkışıdır.

diğinden ötürü bağımsız bir nedene işaret etmeyen yardımcı neden, kendi başına etkiyi meydana getirebilecek en az bir nedene gereksinir. Nasıl ki, iki kişi ağır bir şeyi güçlükle kaldırmaya çalışırken, üçüncü kişinin yardımı o şeyi hafifletiyorsa (Sextus, *PH.* 15), benzer bir biçimde yardımcı nedenin desteği de bir arada tutan nedenin yükünü hafifletir. Aynı zamanda o, “bir arada tutan nedene destek olur, ikincisinin [bir arada tutan nedenin] etkisini artırır (Clem. *Al. Strom.* VIII. 9. 33). Yardımcı bir nedenden bahsetmenin koşulu, yardım edilen bir nedenin var olması ve yardım edilmiş bir sonucun ortaya çıkması olduğuna göre, yardımcı nedenin her zaman için etki ve başka bir nedenle eş zamanlı etkimesi gerekir. O halde kendi başına etkiyi meydana getirmeye muktedir olmayan yardımcı neden ya kendine yeten nedene ya da bir arada tutan neden işlevi gören bir arada bulunan nedenlere muhtaçtır. Yardımcı neden ile bir arada bulunan neden arasındaki temel fark ise, ilkinin etkiyi kendi başına meydana getirmeye muktedir olan başka bir nedene “ilineksel” bir katkıda bulunması; ikincisinin ise bağımlı olduğu diğer nedenle eşit güç sarf ederek etkinin meydana getirilmesine “özel” bir katkıda bulunmasıdır.

O halde etki ile eş zamanlı olmak bakımından ortaklık gösteren bu üç neden, birlikte işleyişlerinde yetkin ya da yeterli olduklarından ötürü tamamlanmış bir etki meydana getirirler. Fakat yine de bu ölçütler eş zamanlılığı ardışıklıktan ayırmak için yeterli görünmez. Nitekim Klementos’a göre başlatıcı neden (*prokatartikon aition*), başlangıçta bir şeyin gerçekleşmesi için uyarıcıyı sağlar (*Strom.* VIII. 9. 25). Yine Cicero’ya göre kaderle özdeş olan öncül (*antecedentis*) ya da önceden belirlenmiş (*praepositis*) nedenler, meydana gelen her türlü etkinlik ve durumun nedeni olmak bakımından kuşatıcıdırlar (*Fat.* 40; 41; 44). Meydana gelmede önceden belirlenmiş, öncül ya da başlatıcı nedenlerin zorunlu olduğuna dair bu ifadeler, ilk bakışta bu nedenlerin bir arada tutan neden anlamına gelecek şekilde kullanıldığını düşündürür. Fakat Klementos’un başlatıcı nedene ilişkin tanımlarının devamına bakıldığında başlatıcı nedenin etkinin devamlılığı açısından bir arada tutan nedenden ayrıldığı açıktır: “Başlatıcılar kaldırıldığında etki devam eder” (*Strom.* VIII. 9. 33). Çapkın biri için güzelliğin, aşkın nedeni olması; fakat bu güzelliğin tek başına aşkı meydana getirmemesi gibi, başlatıcı neden de yalnızca etkinin başlangıcında bulunan nedendir (*Strom.* VIII. 9. 25). Sextus Empiricus’un da belirttiği üzere

başlatıcı neden, güneşte fazla durmanın ateşe neden olması gibidir; fakat güneşte fazla durmak, ateşlenmeyi kendi başına oluşturmaya muktedir değildir (PH. III. 16). O halde başlatıcı nedenin etkinin bulunduğu sürece bulunmak gibi bir zorunluluğu yoktur; herhangi bir başlatıcı neden olmasa da etki bulunmaya devam eder. Dolayısıyla bir nedenin etkisi ile eş zamanlı olabilmesi için, etki sürdüğü müddetçe o nedenin, neden olarak bulunması zorunludur. Tamamlanmışlık, süre ve yetkinlik ya da yeterlilik ölçütleri uyarınca etki ile eş zamanlı olarak ortaya çıkmayan başlatıcı neden, etkiye öncel bir neden olup tanımı gereği etkinin başlatıcısı olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte evrene içkin nedensellik açısından Stoacılar, her olayın meydana gelmesi için başlatıcı bir nedenin zorunlu fakat yeterli olmadığını da düşünürler.

Cicero'nun kaderle özdeş öncül nedenler (*causas antecedentis*) ya da önceden belirlenmiş nedenlerinin (*praepositis causis*) mahiyeti ise başlatıcı nedenin nedensel açıklama için elzem fakat yeterli olmaması ile birlikte düşünüldüğünde açıklığa kavuşur. Cicero'nun "tam (*perfectae*) ve temel (*principales*) nedenler" ile "yardımcı (*adiuvantes*) ve yakın (*proximae*) nedenler" olarak ayırdığı dört neden (Fat. 41), Yunanca yazılmış kaynaklardaki ayrımlarla örtüşmez. Fakat yine de Cicero'nun kendi dilinde ifade ettiği bu nedenler, erken dönem Stoacıların nedenlerin işleyişine dair düşüncelerini belirginleştirmenin yanı sıra Stoacı kader ve zorunluluk ayrımını açık kılmak bakımından önem arz ederler.

Zorunluluktan kaçıp kaderi muhafaza edebilmek adına Khryssipos'un birbirinden ayırdığı dört nedenin, Cicero tarafından ikili gruplar halinde ortaya konulması, nedenlerin temelde ikiye ayrılabilceğini düşündürür. Tam ve temel nedenler ile yardımcı ve yakın nedenler arasındaki ayrım, ilk gruptaki nedenlerin "özel" ikinci gruptaki nedenlerin ise "ilineksel" olması anlamına gelir. Bununla birlikte yardımcı ve yakın nedenler olmaksızın, tam ve temel nedenlerin etkinliklerini gerçekleştirmeleri mümkün değildir. Şöyle ki Cicero Khryssipos tarafından yapılan bu ayırmada Stoacı kaderciliğin tam ve temel değil de, yardımcı ve yakın nedenlere bağlı olan bir kadercilik olduğunu ifade eder. Cicero'ya göre her şeyin kadere bağlı olarak gerçekleştiğini düşünen Stoacılar, kaderi ilineksel nedenler ile özdeşleştirerek, aslında özel nedenlerin bizim gücümüz dahilinde (*nostra potestate*) olduğunu belirtirler:

Buna göre onay (*adsensio*), izlenim (*visium*) tarafından harekete geçirilmedikçe oluşmuyor olsa da, izlenim onayın temel (*principale*) nedeni değil de, yakın (*proximae*) nedenidir. Zira bu Khryssippos'un da kabul ettiği üzere az önce söylemiş olduğumuz gibidir: Buna göre [onay] dışarıdan tetikleyen bir şey (*extrinsecus excitata*) olmaksızın oluşmaz, onayın verilmesi için bir izlenim olması zorunludur (*Fat. 42*).

Stoacı algı kuramı üzerinden ortaya konulan bu duruma göre dışsal bir neden olan izlenim, öncül ve önceden belirlenmiş bir neden olarak düşünülen kadere karşılık gelir. Gücümüz dahilinde olan onay verme ise eylemin asıl belirleyicisi olduğu için tam ve temel nedendir. Stoacılar için kaderin zorunlu, öncül, yakın ve kuşatıcı bir neden olarak düşünüldüğü ise Cicero tarafından kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktır:

Gerçekten de Khryssippos onayın yakın ve kuşatıcı nedeninin (*proxima illa et continens causa*) kavranan bir nesnede bulunduğunu kabul ederken, bu nedenin onaylamak için kaçınılmaz olduğunu kabul etmeyecektir; dolayısıyla eğer her şey kadere göre gerçekleşiyorsa, her şey öncül ve zorunlu nedenlerden (*causis antecendentibus et necessariis*) kaynaklanıyor demektir (*Fat. 44*).

Dolayısıyla kader bahsinde geçen farklı kullanımlardan hareketle Cicero, Khryssipposçu yakın ve kuşatıcı nedenin, öncül ve zorunlu nedenler olduklarını düşünmektedir. Kaderle eş anlamlı düşünülen yardımcı ve yakın nedenlere ilişkin bu çoklu kullanım yine de nedenlerin *continens*'in Yunanca karşılıkları düşünüldüğünde bazı belirsizlikler içerir. Zira Cicero kaderin hem yakın hem de kuşatıcı (*continens*) neden olduğunu düşünüyor, burada anlamından kaynaklan bir sorunla karşılaşılır. *Contineo* (*contīnēō*) fiilinden türetilen *continens*, kökensel anlamı itibarıyla bir arada tutan, bir araya getiren, koruyan, sürdüren, muhafaza eden vb. anlamlara gelir (Lewis & Short, 1879: *contineo*) ve bir arada tutan nedenle benzer bir etkiye sahipmiş gibi görünür. Bu durumda kaderin bir yandan kuşatıcı olduğu için özsel öte yandan yakın bir neden olduğu için ilineksel olması, kader ile zorunluluk arasında muhafaza edilen ayrımı silikleştirilir. Bu soruna bir çözüm bulmanın yolu, ilkin Cicero'nun yakın nedenlerinin Yunanca yazılmış kaynaklarda hangi nedenlere karşılık gelebileceğinin saptanmasından geçer.

Frede'ye göre Galenos'un aktarımlarıyla bir arada düşünüldüğünde Cicero'cu *causa proxima*, önde gelen neden (*proegoumenon*), başlatıcı neden

(*prokatartikon*) ve yakın nedene (*proseches*) karşılık gelir (Frede, 1987: s. 143). Ayrıca Galenos hastalığı yalnızca yakın nedene bağlı olarak açıkladığı için indirgemeci davranan Erasistratos'u eleştirirken, yakın neden ile bir arada tutan neden arasında hiçbir fark bulunmadığını ifade eder (Hankinson, 1999: s. 179). Dolayısıyla Cicero *causa proxima* ile Galenos'un *aition proseches*'ini ifade eder görünmektedir. Fakat Galenos'tan başka hiçbir kaynak *aition proseches*'den bahsetmediği için bu nedenin Stoacı bir ayrımı yansıtıp yansıtmadığı bilinmemektedir. Dahası *causa proxima*'nın *aition proseches*'e karşılık olarak düşünülmesi, kaderin hem bir arada tutan hem de yakın (*proxima*) bir neden olarak ele alınmasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmamaktadır.

Çelişkinin çözümünde başvurulması gereken diğer husus, Stoacı nedenler kuramının iki yönlü içerimidir. Buna göre Cicero tarafından kaderin hem kuşatıcı hem de öncül bir neden olarak düşünülmesi, Stoacıların evrene ve kaderin işleyişine ilişkin perspektifli düşünceleriyle bir sorun olmaktan çıkar: Evrensel yahut nedenlere “aşkın” bakış açısından kader bir arada tutan, kendine yeten, ebedi, etkin, doğal ya da kuşatıcı (*continens*) bir nedendir ve aslında bütün nedenlerin kaynağıdır. Evrene içkin bakış açısında ise özel anlamıyla kader, “bize bağlı olan (*einai eph' (b)ēmin*)”a eşlik eden yardımcı (*adiuvantes*), yakın (*proxima*), öncül (*antecedente*) ve önceden belirlenmiş (*praepositis*) bir nedendir. Dolayısıyla Cicero için kaderin kuşatıcılığı evrensel bir perspektifi; yakın bir neden olması ise evrene içkin bir perspektifi vurgulamaya hizmet eder görünmektedir.

Yardımcı ve yakın nedenlerin, öncül (*antecedent*), önceden belirlenmiş (*praepositis*) ve dışsal (*extrinsecus*) nedenler olduklarını düşünen Cicero, Yunan kaynaklarında geçen başlatıcı ve yardımcı neden ayrımını da dikkate almaksızın bu nedenlerin etkiye öncel olduklarını düşünür. Oysa Yunan kaynaklarında yalnızca başlatıcı neden etkiye dışsal olarak düşünülür ve yardımcı neden ancak etkiye dışsal olduğu zaman başlatıcı neden anlamına gelir. Dolayısıyla dışsal bir başlatıcı olarak düşünülemez olan yardımcı nedenlerin etki ile eş zamanlı olarak bulunmaları tanımları gereği zorunludur. Çünkü “içsel” olan yardımcı nedenler, diğer nedenlerle birlikte etkiyi üretirler. Bununla birlikte Cicero, Galenos'un başlatıcı ve önde gelen nedenler arasında yapmış olduğu ayrımı dikkate almaksızın yetkinliğin ve yeterliliğinin eyleyenin gücüne ve doğasına bağlı olduğunu düşünür.

Oysa Galenos, Stoacı doktor Athenaeos'un bir arada tutan ve başlatıcı nedenlerden başka önde gelen bir nedenden daha bahsettiğini belirtirken (LS 55F), Stoacılar için başlatıcı ve önde gelen neden arasında bir fark olduğunu vurgular:

Dışarıdan gelen soğuk sonucunda cildin gerildiğini varsayalım. Bu gerilmenin sonucu olarak gözeneklerin olağan soluması kontrol edilir. Gözeneklerin genişlediği ve nabzın değiştiği; nabzın değişmesinden ötürü de ateşin yükseldiği görülür. Bu vakada başlatıcı (*prokatartikon*) neden üşümeye dışsaldır; nabzı değiştiren diğer her şey ise önde gelen (*proēgoumenon*) nedenlerdir. Dolayısıyla bir arada tutan (*synektikon*) nedenlerden biri olan önde gelen nedenler, nabzın vuruşunu değiştirmede başlatıcı nedene aracılık ederler (Galenos'tan aktaran Hankinson, 2008: s. 491).

Galenos'a göre Stoacılar etki için zorunlu fakat yeterli olmayan başlatıcı nedenin, etkiye dışsal olduğunu; geriye kalan bütün nedenlerin ise önde gelen adı altında toplanabilecek bir arada tutan nedenler olduklarını düşünürler. Zira soğukta kalmak her zaman üşümeye ve ateşlenmeye neden olmaz; hasta olmak için bünyenin "belirli bir durumda" olması gerekir. Bu nedenle soğuk gibi dışsal bir faktör, hastalık için kendi başına yeterli olamaz. Bununla birlikte Stoacılar hastalık için başlatıcı bir nedenin zorunlu olduğunu düşünürler: "Onlara göre bedene zarar veren ve hastalığı meydana getiren her şey dışsaldır, bu da başlatıcı nedendir" (LS 55F). Galenos'un bu ifadelerinde önemli olan nokta, herhangi bir olgunun yalnızca iki nedene indirgenerek açıklanabilecek olmasıdır. Başlatıcı neden ile önde gelen nedenin işlevsel karşılığında, başlatıcı neden dışındaki bütün nedenler, hastalığın başlangıcında bulunmayan fakat hastalığın ortaya çıkması için zorunlu görünen bir arada tutucular olarak düşünülürler. Galenos'un değişimi iki nedene indirgeyerek açıklaması diğer tanıklıklarla da örtüşmektedir. Nitekim Frede'nin belirttiği gibi bütün tanıklıkların müşterek kabulü, Khryssippos'un başlatıcı neden ile bir arada tutan neden arasında belirgin bir ayırım yapmış olmasıdır (Frede, 1987: s. 144). Stoacıların her türlü değişimi iki nedene indirgeme eğilimlerinin gerisinde ise bu ikiliğin işlevsel karşılığı bulunur. Söz gelimi Galenos'un her türlü değişimi yalnızca iki nedene dayanarak açıklayabilmesi, farklı açılardan dile getirilen neden türlerinin belirli bir işleve göre sınıflandırıldığının göstergesidir. Her ne kadar felsefi açıdan ortodoks ayırım başlatıcı ve bir

arada tutan nedenler arasında yapılmış görünse de, Galenos bahsi geçen bütün neden türlerini ikili gruplar halinde ifade ederek bu ikiliği farklı bir bağlamda sürdürür. Tıbbi açıdan ifade edilmiş bu ikilik, temelde meydana gelen hastalığın nedenlerinin içsel ve dışsal olarak ayrılabilmesini sağlar. Galenos'a göre farklı şekillerde ayrılabilir olan Stoacı nedenler, aslında hep bu bakımdan düşünülür. *De Causis Contentivis*'in üçlü ayrımında (LS 55F); önde gelen neden içsellığe, başlatıcı neden dışsallığa, bir arada tutan neden ise bu nedenlerin birlikte çalışmasına işaret eder. *Definitiones Medicarum*'nin (XIX, p. 392-393; SVF II. 354) üç temel nedeninde kendine yeten neden, etki için yetkin olan kuşatıcı neden; bir arada bulunan nedenler etkinin gerçekleşmesi için yeterli olan içkin nedenler toplamı ve yardımcı neden ise tıpkı başlatıcı neden gibi etkiye dışsal olduğu düşünülen nedendir. Mezkur eserin bütün nedenleri sıralayan altılı ayrımında ise içsellik, dışsallık ve bir aradalık ikili neden gruplarına karşılık gelir: Bu bölümde başlatıcı ve yardımcı nedenler dışsallığı; bir arada bulunan ve önde gelen nedenler içsellığı; bir arada tutan ve kendine yeten nedenler ise etki için içsellığın ve dışsallığın müşterekliğini vurgularlar. Görüldüğü üzere Galenos değişim (hastalık) olgusunu açıklamak üzere sadık kaldığı içsellik/dışsallık ikiliğinde tıpkı Cicero gibi yardımcı ve başlatıcı neden arasında bulunan ince ayrımı göz ardı etmektedir.

Yine de nedenlerin içsel ve dışsal işlevlerini vurgulayan bu ayrımlar, bütün tanıklıklarda bahsi geçen nedenleri özsel ve ilineksel olarak ayırmayı sağladıklarından ötürü önemlidirler. Cicero'da öncül (*antecedente*) ve önceden belirlenmiş (*praepositis*); Galenos ve Klementos'da başlatıcı (*prokatartika*) olarak ifade edilen nedenler, etkiye dışsal ve etki süresince bulunma zorunlulukları olmayan nedenlerdir. Bu nedenler aynı zamanda Cicero'nun yardımcı ve yakın neden olarak adlandırdığı nedenlere de dahil edilirler. Bununla birlikte Cicero'nun yardımcı (*adiuvantes*) ve yakın (*proximae*) nedenleri, başlatıcı nedenin yanı sıra yardımcı (*synerga*) nedenleri de içerir. Çünkü yardımcı nedenler etkinin gerçekleşmesi bakımından kendinde yeterli olmadıkları için, tam (*perfectae*) ve temel (*principales*) nedenlere gereksinirler. Cicero Stoacı neden türlerini kader bağlamında tartıştığı için, aslında mikro düzlemde işleyen nedensel ilişkiye odaklanmaktadır. Evrenin parçaları açısından ele alınan neden türleri söz konusu olduğuna göre, burada kader başlatıcı, önde gelen ya da önceden belir-

lenmiş bir nedendir ve onun temel işlevi diğer nedenlere destek olmak ve onların etkisini arttırmaktır. İşlevi bakımından içkin perspektifin hem öncül hem de yardımcı (*adiuvantes/ synergia*) nedeni olan kader, bize bağlı olandan farklı bir nedene işaret ettiğinden dolayı sorumluluğun olanaklı olmasını sağlamaktadır.

Cicero'nun tam ve temel nedenlerine gelindiğinde ise bu kez, bize bağlı olanın ve ahlaki sorumluluğun göz önünde bulundurulduğu bir ayrım sadık kalınır. Fakat özgürlükle ilgili olan “bize bağlı olma” ve “ahlaki sorumluluk” kavramları daha detaylı bir araştırmanın konusu oldukları için, burada yalnızca Cicero'cu tam ve temel nedenlerin, diğer yazarlarda ve Yunan aklında hangi nedenlere karşılık gelebileceğini saptamakla yetinilecektir. Buna göre Cicero'nun tam (*perfectae*) ve temel (*principales*) nedenlerinin kavramsal olarak bir arada tutan (*synektika*) ve kendine yeten (*autotelē*) nedenle bir ilgisinin bulunması gerekmektedir. Bu iki Yunanca neden aynı zamanda, Stoacı “kader”, “*pneuma*” ya da “varlık nedeni”ni açıklarken kullanılan kavramlardır (M. Aur. *Med.* VIII. 2; DG p. 310. 5; Stob. *Ecl.* I. 79. 1-12). Bununla birlikte evrenin bütünü açısından her zaman mevcut olan bu eş anlamlılık, evrenin parçaları söz konusu olduğunda ortadan kaybolmakta; içkin perspektifte bütün nedenlerin müşterek çalışmasının neticesi, bir arada tutan nedene işaret etmektedir. Dolayısıyla ister bir arada bulunan nedenlerin eşit güç sarf ederek çalışması; isterse bir arada bulunan nedenlerle onlara destek olan yardımcı nedenin müşterek işlemesi olsun, her koşulda tekil bedenler düzleminin nedensel işleyişinde muhtelif nedenler iş birliği yapmaktadırlar. O halde bu iş birliğinin kavramsal karşılığı olan bir arada tutan neden, tekil bedenler düzleminde her zaman birden fazla nedene işaret edecektir.

Eski Yunanca kaleme alınmış kaynakların kavramsal ayrımı, evrenin bütünü ve parçaları açısından yapıldığına göre Cicero'da doğrudan bu kavrayışa karşılık gelecek neden türleri aramak beyhude bir çaba olacaktır. Bu nedenle açık olan tek şey “tam ve temel nedenler” arasında bir ayrım yapmaksızın her ikisini de yetkinlik ya da yeterlilik bakımından diğer nedenlerden ayırmaktır. Bu ayrıma sadık kalındığında tekil bedenler açısından tam ve temel nedenler, her bir tekilin kendisinden kaynaklanan nedenler olarak anlaşılırlar. Etkinin meydana gelmesinde eşit güç sarf eden nedenler bir arada bulunarak, tekil beden her türlü durumu ve

etkinliği boyunca varlığını muhafaza etmesini de sağlarlar. Dolayısıyla içkin perspektifin nedenler çokluğunda, etkinin meydana gelmesi için yeterli olan bir arada bulunan nedenler bir arada tutan neden olarak düşünülürler. Bununla birlikte nedensel ilişki eğer evreninin bütünü açısından ele alınıyorsa, bu kez kendine yeten, bir arada tutan, en yüce ve yetkin neden tam ve temel neden olarak anlaşılır. Son tahlilde Cicero'nun Khryssipposçu ikili neden gruplarından ilki (tam ve temel nedenler) evrenin bütünü açısından kaderle eş anlamlı olarak kullanılan kendine yeten ve bir arada tutan nedene; evrenin parçaları açısından ise bir arada bulunan nedenler ve başlatıcı nedenin birlikteliğinden meydana gelen bir arada tutan nedene işaret eder. Bir arada bulunan nedenler olmaksızın kendi başına ele alınan yardımcı (*adiuvantes*) ve yakın (*proximae*) nedenler ise başlatıcı ve yardımcı nedenlere karşılık gelirler.

Sonuç olarak bahsi geçen kaynaklarda farklı kavramlarla ifade edilen Stoacı neden türleri ve işlevleri özetlenecek olursa, kendine yeten neden (*autoteles aition*) etkiyi kendi başına meydana getirebilen tek evrensel nedendir. Bir arada tutan neden (*synektikon aition*) hem bütün nedenlerin kaynağı hem bir durumun ya da etkinliğin nedenlerine verilen ortak ad hem de etkiyi kendi başına meydana getirdiğinde kendine yeten evrensel nedendir. Bu neden ayrıca etkin ilke, tanrı, kader, zorunluluk ve *pneuma*'nın nedensel kavramıdır. Bir arada bulunan nedenler (*synaitia*) bir araya geldiklerinde bir arada tutan neden işlevine sahip olan ve her biri etkiyi meydana getirmede eşit gücü sarf eden nedenlerdir. Önde gelen neden (*aition proēgoumenon*) tıbbi bağlamda dışsal olan başlatıcı nedenin (*prokatartikon aition*) dışında kalan bütün içsel nedenlerin ortak adı olan ve değişimi açıklamaya yarayan asıl nedendir. Etki için yetkin ve yeterli olan bu nedenler aynı zamanda tam (*perfectae*) ve temel (*principales*) nedenlerdir. Yardımcı neden (*synergon aition*), ancak etki ortaya çıktığında var olan ve bu nedenle her zaman için bir arada tutan nedene (bir arada bulunan nedenlere) gereksinen nedendir. Başlatıcı (*prokatartikon*), öncül (*antecedente*) ve önceden belirlenmiş (*praepositis*) neden ise etkinin başlangıcında bulunan ve etkinin meydana gelmesine yardımcı olan dışsal nedenlerdir. Kendi başlarına ele alındıklarında yardımcı, başlatıcı, öncül ve önceden belirlenmiş nedenler aynı zamanda yardımcı (*adiuvantes*) ve yakın (*proximae*) nedenlerdir.

Bahsi geçen tanıklıkların açıklamalarından hareket edildiğinde Stoacıların nedenleri birkaç açıdan ayırmalarına karşın her ayırmada bir ikiliği gözettikleri açıktır. Evrensel ve evrene içkin bakış açısına koşut olarak meydana gelen olaylarda işleyen nedenler, ister içsel/dışsal, ister durum/hareket, ister eş zamanlı/öncel isterse özsel/ilineksel olsun her zaman için bir ikiliği varsayar. Durum/hareket ikiliğinde durum nedeni kendine yeten neden anlamına gelen bir arada tutan nedenken, diğer bütün nedenler hareket nedenidir. İçsel/dışsal ikiliğinde dışsal olan neden başlatıcı, öncül ya da önceden belirlenmiş nedenken, başta önde gelen neden olmak üzere geriye kalan bütün nedenler içseldir. Neden ile etki arasındaki zamansallık bakımından nedenleri ayırdığımızda ise bu kez kendine yeten, bir arada bulunan ve yardımcı nedenler etkiyle eş zamanlı olarak; bir arada tutan (nedenlerin müşterek işleyişi bakımından), önde gelen, başlatıcı, öncül ve önceden belirlenmiş nedenler ise etkiden önce bulunurlar. Özsel/ilineksel ayrımı etkinin ortaya çıkmasında bir nedenin yetkin ya da yeterli olup olmamasına bağlı olarak yapılır. Buna göre yetkinliği ile müsemma olan kendine yeten neden; etki için yeterli olan bir arada bulunan nedenler; bu yeterliliği belirtmek üzere kullanılan bir arada tutan neden ve kimi zaman bir arada tutan nedenle eş anlamlı olarak kullanılan önde gelen nedenler ile bunların Latince karşılıkları olan tam (*perfectae*) ve temel (*principales*) nedenler etki için özeldirler. Etkiyi kendi başına meydana getirmeye muktedir olmayan başlatıcı, yardımcı, öncül ve önceden belirlenmiş nedenler ise ilineksel olup, aynı zamanda Cicero'nun yardımcı (*adiuvantes*) ve yakın (*proximae*) nedenleridirler.

Sonuç

Bu yeni nedensellik anlayışında “var olan her şeyin bir nedeninin olduğu”na ilişkin inancın evrensel açıdan tek bir neden ile temellendirilebilmesi, Stoacıların determinist bir anlayışı savunmak bakımından yenilikçi olmadıklarını düşündürtebilir. Bununla birlikte evrene içkin nedenler çokluğu, bu determinizmin alışıldık bir anlayışa indirgenememesi anlamına gelir. Stoacıların her türlü durumu ve etkinliği farklı açılardan ele almalarını sağlayan neden türleri ve bunların işledikleri bağlamlar, her türlü nedensel ilişkide bedenlerin merkezde olduğu bir ilişkiyi varsaymak bakımından önem arz etmektedir. Tekil bedenler bağlamında her bir bedenin etkinliğinin hem bu bedenden hem de diğer bedenlerden kaynaklanan

nedenlere göre gerçekleşmesi, Stoacı nedensel açıklamanın hem tekil bedeninden hem de diğer bir bedenden hareketle yapılmasını sağlar. Burada diğer beden genellikle başlatıcı ya da yardımcı bir nedendir ve bir bedende ortaya çıkan etki açısından ilinekseldir. Özsel olan, her bir bedenin kendi doğasından kaynaklanan ve o bedene bağlı olan nedenlerdir ki, bunlar asıl ya da bir arada tutan nedenlerdir. Mekanik determinizmin hareketi ve hareket ettiren dışsal nedeni temel alan yaklaşımının aksine, Stoacı nedensel ilişkide hareketi başlatan mekanik unsur tali bir nedendir. Başlatıcı, öncül ya da önceden belirlenmiş bu neden, etki için zorunlu olsa bile yeterli değildir. Başlatıcı nedenin zorunlu olması bakımından determinist sayılabilecek Stoacılar, tam da bu nedenin yeterli olmamasından ötürü mekanik bir anlayışı savunmazlar. Etkinin gerçekleşebilmesi için asli olan, içsel ya da doğaya bağlı nedenler olduğu ve Stoacı insan doğası değişmeye açık bir bedene işaret ettiği için buradaki anlayış dinamik bir determinizmdir.

Stoacı dinamik determinizmin Aristotelesçi nedenler kuramından farkı, öncelikle bütün nedenleri fail nedene indirgemesi sonrasında da bu fail nedeni olgular düzeyinde iki işleve ayırmasıdır. Buna göre olguların niteliğine ya da kapsamına göre düşünülmüş olan ilişkisellik, hem var olanın bütünü hem de tekil var olanlar açısından tatmin edici açıklamalar sunmaktadır. Bu haliyle Stoacı bedenli nedensellik herhangi bir fiziksel ilişki ima etmeyen ereksel neden başta olmak üzere formel ve maddi nedeni de nedenselliğin dışında konumlandırır. Kuşkusuz evren ile tanrının bir olduğu böylesi bir anlayışta, tanrı ya da fail neden dışındaki bütün nedenlerin tali nedenler olarak düşünölmeleri kaçınılmazdır. Bu bakımdan Stoacı nedenler yığını evrensel bakış açısıyla “gerçek” bir nedenler çokluğuna imkan vermez; aksine Stoacılar için “gerçek” olan tek neden tanrıdır.

Stoacı nedenler teorisinde nedenlerin ancak “etkileme ya da etkilenme” olanağına sahip var olanlar olarak düşünölmeleri, varlık ve oluş için fiziki dünyanın ötesinde herhangi bir “neden” aramanın da beyhüdeliğine vurgu yapar. Evren ölçeğinde aynı zamanda tanrıya karşılık olan tek neden, her bir tekilin o tekil olmasının nedeni olduğu için, evrenin her bir parçasına içkindir. Bu nedenle her bir tekil evrendeki işleyişi kendinde taşır ve bu husus sempatik evrende her bir insanın evrenin parçası olmak bakımından sorumlu bir varlık olduğunu gözler önüne serer.

Kaynakça

- Alexander of Aphrodisias. (1983). *On Fate*. (Trans. & Comm. R.W. Sharples). London: Duckworth.
- Aristoteles. (2015). *Metafizik*. (Çev. Y. Gurur Sev). İstanbul: Pinhan Yayıncılık. (*Metaph.*)
- Arnim, H. V. A. (1964). *Stoicorum Veterum Fragmenta Vol. I-IV*, Stuttgart: Teubner. (SVF)
- Aurelius, M. (1930) *Marcus Aurelius*. (Ed. & Trans. C.R. Haines, Cambridge: The Loeb Classical Library / Harvard University Press. (M. Aur. *Med.*)
- Aurelius, M. (2004). *Düşünceler*. (Çev. Şadan Karadeniz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (M. Aur. *Med.*)
- Clemens, A. (1909). *Stromata Buch VII und VIII; Excerpta ex Theodoto- Eclogae Propheticae quis dives salvetur – Fragmente*. (Ed. von Otto Stählin). Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung. (Clem. Al. *Strom.*)
- Clement of Alexandria. (1903). “The Miscellanies”. *The Ante-Nicene Christian Library Vol XII. Clement of Alexandria*. (Trans. William Wilson). Edinburgh: T & T Clark. (Clem. Al. *Strom.*)
- Cicero, (2014). *Kader Üzerine*. (Çev. C. Cengiz Çevik). İstanbul: Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık. (*Fat.*)
- Diels, H. (1879). *Doxographi Graeci*, Berlin: Weidmann. (DG)
- Empiricus, S. (1933). *Outlines of Pyrrhonism*. (Trans. R.G. Bury). Cambridge: The Loeb Classical Library / Harvard University Press. (*PH*)
- Empiricus, S. (1935). *Against Logicians*. (Trans. R.G. Bury). Cambridge: The Loeb Classical Library / Harvard University Press. (*Adv. Math.*)
- Empiricus, S. (1936). *Against Physicist Against Ethicists*. (Trans. R.G. Bury). Cambridge: The Loeb Classical Library / Harvard University Press. (*Adv. Math.*)
- Empiricus, S. (1949). *Against Professors*. (Trans. R.G. Bury). Cambridge: The Loeb Classical Library / Harvard University Press. (*Adv. Math.*)
- Empiricus, S. (2010). *Kuşkunun Felsefesi*. (Çev. C. Cengiz Çevik). İstanbul: Kırk Gece Yayınları. (*PH*)
- Frede, M. (1987). “The Original Notion of Cause”. *Essays in Ancient Philosophy*. University of Minnesota Press. p. 125-150.

- Galen. (1830). "Definitiones Medicae" in *Medicorum Graecorum Opera Vol XIX. Claudii Galeni*, (Ed. C. Gottlob Kühn). Lipsiae: Prostat in Officina Libraria C. Cnoblochii, p. 346-462. (*Def. Med.*)
- Hankinson, R.J. (1999). "Commentary" in *On the Therapeutic Method Books and I and II*, (Trans. & comm. R. J. Hankinson). Oxford: Clarendon Press. p. 79-233.
- Hankinson, R.J. (2008). "Explanation and causation", *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*. (Ed. K.A. Algra & J.Barnes & J. Mansfeld), Cambridge: Cambridge University Press, p. 479-512.
- Lewis, C.T. & Short, C. (1879). *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Long, A.A. & Sedley, N.D. (1987) *The Hellenistic Philosophers*. Cambridge: Cambridge University Press. (LS)
- Millas, H. (1992). "Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*. 16(27)/1992. s. 189-197.
- Plutarch. (1976). "On Stoic Self-Contradictions", *Moralia Volume XIII: Part 2*. (Trans. Harold Cherniss). Cambridge: The Loeb Classical Library / Harvard University Press, p. 413-603. (*St. Rep.*)
- Seneca. (1917). *Epistles 1-65*. (Trans. Richard M. Gummere). Cambridge: The Loeb Classical Library / Harvard University Press. (*Ep.*)
- Seneca. (1992). *Ablaki Mektuplar*. (Çev. Türkân Uzel). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (*Ep.*)
- Seneca. (2014). *Doğa Araştırmaları*. (Çev. C. Cengiz Çevik). İstanbul: Jaguar Kitap (*Q.Nat.*)
- Stobaei, I. (1884). *Anthologium Vol I*. (Ed. C. Wachsmuth & O. Hense). Berlin: Apud Weidmannos. (*Stob. Ecl.*)

Öz: Antik ve Helenistik felsefede "hiçbir şeyin nedensiz olarak meydana gele-meyeceği" zorunlulukla kabul edilir. Bu önerme, Metafizik'in "bir şeyi ancak ilk nedenini anladığımızda bilebileceğimiz" iddiasıyla bir arada düşünüldüğünde, Antik ve Helenistik çağ filozofları için nedensiz bir oluşun ontolojik ve episte-molojik açıdan olanaksız olduğu açıktır. Muhtemelen Aristoteles'in "dört neden

teorisi”, bu olanaksızlığı ortadan kaldırmak için ileri sürülmüş ilk sistematik çabadır. Bununla birlikte Helenistik dönemin etkili okullarından biri olan Stoacılık, Aristotelesçi dört nedenden “hem daha az hem de daha çok” neden ileri sürerek nedenlere dair farklı bir teori ortaya koyar. İlk bakışta çelişkili görünen bu teorinin ayrıntılarına odaklanan bu çalışma, Stoa fiziğinin “evrensel” ve “evrene içkin” bakış açılarıyla bu hususu nasıl temellendirdiğini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan çalışmanın odak noktası Stoa evreninde işleyen neden türleri ve bunlar arasındaki ilişkiler olacaktır. Böylece Stoacı determinizmin mahiyeti de ortaya konulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Stoa fiziği, ontoloji, neden, etki, determinizm.

---

[*] Çalışmada kullanılan kısaltmalar *Oxford Classical Dictionary, 4th Edition* ve *An Intermediate Greek-English Lexicon (LSJ)*'a göre düzenlenmiş olup, Kaynakçada belirtilmiştir. Ayrıca yine bu çalışmada geçen Yunanca kavramlar, Herkül Millas'ın (1992) transliterasyon yöntemiyle Latin harflerine çevrilmiştir. Latince kavramların yazımında ise *A Latin Dictionary* (Lewis & Short, 1879) kullanılmıştır.

